

OCENE

Zgodovina narodov Jugoslavije. Prva knjiga. Do začetka 16. stoletja.
Državna založba Slovenije. Ljubljana 1953. 763 str. + 104 str. slik + 24 zemljevidov.

I

Prva knjiga »Zgodovine narodov Jugoslavije« se prične z uvodom o razvoju v prazgodovini in antiki na področju kasnejših južnoslovanskih kultur. To je tema prvega dela z naslovom »Naši kraji v dobi praskupnosti in sužnje-posestniškega reda« (str. 15—67). Deli se v dve poglavji: »Naši kraji v dobi praskupnosti« (avtorji: M. Garašanin, F. Gestrin, J. Korošec, O. Mandić) in »Naši kraji v rimski dobi« (avtorji F. Gestrin, J. Klemenc, P. Skok). Naloga takega uvoda je sama po sebi omejena. Ne gre tu za zgodovino oziroma prazgodovino Jugoslavije, temveč za u v o d v zgodovino jugoslovanskih narodov po razpadu antike. Tak uvod naj torej prikaže le najbolj osnovne dogodke in pojave starega veka. Vsekakor pa mora vsebovati opozorila na tiste razvojne procese, ki so bistvenejše vplivali na kasnejšo dobo in ki imajo svoj višek v skupini pojavov ob koncu antike.

Avtorji obeh poglavij in redakcija so pravilno postopali, ko so svoje delo zasnovali historično in ne arheološko. Za poglavje o antiki je to samo po sebi umevno. Teže je s prazgodovino, kjer je arheologija obenem že zgodovina, edini vir zgodovinarja materialna kultura, edini historik pa arheolog. Temu se da odpomoči na ta način, da opustimo nadrobnejše naštevanje tipoloških vrst materialne kulture oziroma opisovanje najdišč in njihovih najdb ter da namesto tega damo večje mesto opisu razvojnih procesov prahistorične družbe, ugotavljanju bistvenosti in zakonitosti v posameznih pojavih, sintetičnemu pogledu na vzroke tipoloških posameznosti, ki jih dobimo z arheološko metodo dela itd. Principielno izhodišče redakcije glede na značaj in vlogo uvoda kakor tudi avtorjev glede na metodo obdelave je bilo torej pravilno.

Prvo poglavje obsega prazgodovino Jugoslavije od paleolitika do latenā in grške kolonizacije. Zasnovano je na Engelsovi historični shemi, kjer se celotna doba imenuje doba praskupnosti, deli pa se na divjaštvo — paleolitik in mezolitik ter barbarstvo — neolitik, eneolitik, bron, halštat, laten. Izrazi divjaštvo in barbarstvo so bili formulirani sredi preteklega stoletja. Takrat je bila prazgodovina na začetku svojega znanstvenega razvoja. Niso bile še znane velike kulturne pridobitve v tisočletnem razvoju prahistorične družbe in ne pravilno ocenjene. Kdo je takrat poznal paleolitske freske v španskih in francoskih jamah? Komu je bila jasna ogromna vloga neolitika v razvoju poljedelstva in familije? Nihče se ni še zavedal potence visokih kultur prvih dob kovine — Kreta in Mikene so bile pokopane v zemlji, prav tako skoraj v celoti Babilon in Centralna Amerika, da ne govorimo o Skitih in južno-sibirskih kulturah. Zato je čisto razumljivo, da je Engels v takratnem času uporabljal tako terminologijo. Vendar pa je ravno marksistična znanost o razvoju družbe upravičena, da svoje termine izboljša in dalje razvije. Ona jih je ustvarila — takrat so bili dobri, ona jih sme danes zamenjati, če so prišle njene spoznave dalje. Doba barbarstva se nam danes prikazuje kot

izrazita doba prvih civilizacij; poudarek torej ni več na barbarstvu te dobe z ozirom na kasnejšo antiko, ampak na osnovnih pridobitvah civilizacije z ozirom na začetno dobo človeštva. Seveda pa je treba upoštevati, da izrazi niso najbolj bistvena stvar, dasi gre v znanosti tudi za precizno terminologijo. Važnejša je vsebina in metoda dela v zvezi z dogajanjem, ki ga izrazi predstavljajo. Tu pa so Engelsove teze danes še prav tako aktualne kot v času, ko jih je pisal.

Posamezna obdobja so v prvem poglavju »Zgodovine narodov Jugoslavijec« opisana na ta način, da je naštetih nekaj najdišč z glavnimi najdbami, nakar opis preide na materialno kulturo v širokem smislu besede in na navedbe o kultu ter umetnosti. Izražanje je silno previdno, opisovanje pa zelo skopo. Zlasti se ne spušča skoraj v nobeno domnevo o vzrokih prehodov med posameznimi dobami in kulturami, kar bi bilo za zgodovinarja pravzaprav najvažnejše. Osnovno historično vprašanje jugoslovanske prazgodovine in arheologije namreč je oziroma bi vsaj moralo biti: kako vpliva zapovrstnost migracij prazgodovinskih plemen na etnični sestav ljudstev v naši deželi in kakšna je kontinuiteta civilizacije od Betalovega spodmola do romanizacije Ilirov in Keltov. Na to vprašanje oris v tej knjigi ne poskuša odgovoriti.

Pri opisu paleolitika in mezolitika bi mogli navesti datiranje Jugoslovana Milankovića za razvoj diluvija od 600.000 do 22.000 let pred našim štetjem. Moustérien se nadaljuje iz riss-würmskega intervala še v glacial würma I in semkaj ravno spada pseudomoustérien Krapine. Omeniti bi bilo treba, da spada krapinski paleolitik tipološko v kulturo jeder in da se aurignacien ostalih najdišč uvršča v kulturo odcepov. Pestnjak je vodilna oblika artefakov kulture jeder. Pri Potočki zijalki ni omenjena glavna stvar, namreč njena nadmorska višina in s tem v zvezi problem würmskega klimatskega interstadiala med würmom I in würmom II. Vrzel v mezolitiku je manjša kot je vidno iz teksta, ker je treba šteti semkaj tudi nekatere zgornje plasti v Betalovem spodmolu. (V opombi na strani 18 je treba pravilno čitati Chelles nam. Cheles, Le Moustier nam La Moustier in La Madeleine nam. La Madelaine.) Vprašati bi se bilo treba, od kod je prišel pračlovek na jugoslovanska tla in poskušati, čeprav hipotetično, dati odgovor v smislu Menghinove teze o razširjenju paleolitskih kultur v Evropi in zlasti o formiranju ter širjenju aurignaciena. Vsekakor je za Slovenijo važno dejstvo, da je v aurignacieniu dežela že stalno obljudena.

Pri splošnem opisu barbarskih dob bi bilo treba pri udomačenju živine opozoriti še na konja. V ilirskem halštatu je konj razmeroma pogostna in važna žival, ki se uporablja tako za vožnjo kot za ježo. Ravno ilirsko področje je morda s svojimi zvezami v skitsko stepo pomembno za povečano uporabo konja kot jezde živali. Mediteranske kulture ga v začetku uporabljajo samo kot vprežno žival, saj še v Rimu izraz *equo vehi* spominja na staro navado.

Neolitik in eneolitik je uporabljal za orodje iz kamna tudi odcepe, zlasti za nezglajene artefakte, ki tipološko izvirajo še iz mikrolitskih kultur epipaleolitika. Namesto »uteži« bi bilo bolje reči »obtežila«. Ob neolitski plastiki, ki predstavlja povečini ženske figure, bi bilo morda vendarle umestno nakazati problem matriarhata v jugoslovanskem neolitu. Nedvomno je matriarhat viden že v razvitih fazah paleolitske družbe. Čim se prične horda razkrajati in nastopi težnja po individualizaciji krvnega sorodstva, so pogoji za oblikovanje matriarhata podani. Udomačitev živali in poljedelstvo ter stalna naseljenost pa mu dajejo ekonomsko osnovo. Razvoj matriarhata gre v neolitu še navzgor. Ženska plastika, ki je sedaj tako pogostna, je pač tudi izraz take družbene formacije. — Če velja že za paleolitik, da se pričinja z njim stalna poseljenost našega ozemlja, potem velja to še v bolj izraziti obliki za neolitik. Poljedelstvo ustvarja pogoje za stalno prebivanje človeka na enem kraju. V neolitu se zato formirajo kulturni krogi, ki pa nikakor niso samo tipološkega značaja z ozirom na keramiko in kamnito orodje, ampak stoje za njimi posamezne skupine ljudi — skupine familij, združenih v plemena. Evropa dobi praosnove svojih kasnejših ljudstev, Grkov, Italikov, Ilirov, Keltov, Germanov in Slovanov. Na jugoslovanskem ozemlju

se sedaj pričenjajo in v eneolitiku nadaljujejo selitve z jugovzhoda na sever (maloazijske zveze Vinče) in s Podonavja na jug (trakasti, slikani podonavski kulturni krog). Vzhodna in severna Jugoslavija, torej v glavnem nižinski in poljedelski predeli, so glavno prizorišče razvoja.

Doba bron na bi mogla biti problemsko bolje izdelana. Depojske najdbe pričajo o povečani metalurgiji, zlasti pa o selitvah, ki so sedaj v večji meri nastopile. Slavonska kultura nadaljuje eneolitske tradicije. Kultura žarastih grobov v vrstah, eden glavnih znakov novega naselitvenega vala, pa predstavlja nosilce kasnejšega halštata. Iz zveze slavonske kulture in novih priseljencev zraste ilirska kultura, ki je glavni pojav jugoslovanske prazgodovine. Formulacijo o »ilirskih plemenih, ki so bila naseljena tu že v bronasti dobi« (str. 28), pa bi bilo vendarle treba prikazati v njeni širši problematiki. Jezikovno je mogoče govoriti o protoilirski skupini že v bronasti dobi na razmeroma širokem področju. Arheološko pa ta lingvistična skupina ne predstavlja kulturnega kroga v pravem pomenu besede. Ilire kot skupino plemen lahko zasledimo n. pr. v Sloveniji šele s pojavljanjem žarastih grobišč v vrstah, to je v halštatu A in B po letu 1000. V zvezi s širjenjem Ilirov ob koncu bronaste dobe bi bilo treba spregovoriti tudi o premiku Tračanov na vzhod ter o submikenskih elementih, tipološko ležečih pred geometrično in pred Kerameikos periodo, ki so v severnih predelih Helade zaostali in ki kasneje tako odločilno vplivajo na materialno kulturo makedonskih in tračanskih plemen.

V halštatski dobi je posebno važen študij importa. Tu ne gre samo za kronološko pomoč pri datiranju domačega materiala, temveč tudi za kulturne zveze, ki jih Iliri imajo, in s tem za sliko razvojne stopnje, na kateri ilirska plemena stoje. Iz arhajske dobe prehaja njihova kultura v razcvet nekake klasike in se razkroji v barok poznega halštata. Import v Trebeništu prihaja predvsem po morju, ker je korintskega izvora. Epidamnos in Apolonia na epirski obali pa sta korintski koloniji. Zlate maske nikakor niso import, temveč morejo biti samo lokalni oziroma periferno heladski izdelek submikenskega tipa, kar velja tudi za večino ostalega zlatega materiala v Trebeništu. Krater, najden v Vicu pri Chatillonu sur Seine in gradišče v Heuneburgu, zlati diadem iz Stične in reliefi v Nesactiu se s trebeniškim materialom spajajo v neko zvezo, ki je danes še ni mogoče razložiti, ki pa je očitno obstajala. V slovenskih gomilah se dobe tu in tam fragmenti pravih grških vaz, prav tako tudi na Heuneburgu. Drugo stran importa predstavlja italški, kronološko in tipološko kasnejši import — apulske vaze, steklene ampule in deloma jagode iz grško-južnoitalskega kroga ter posamezni tipi prahistoričnih predmetov iz severne Italije: situla, cista, conalna keramika, čolničasta, kačasta in certosa-fibula. Tretji import bi bil »skitski«, to je import in morda tudi etnični element z vzhoda, ki prinaša s seboj konjsko žvalo in drugo opremo, trirobno puščico in obredni pogreb konja v gomilah.

Ilirska materialna in duhovna kultura ter ilirska zgodovina bi morala biti v orisu natančneje podana. Ni mogoče dovolj poudariti, da so Iliri prvi prebivalci Jugoslavije, ki so deželo intenzivno naselili in ustvarili etnično ter kulturno osnovo za ves razvoj do prihoda Slovanov. Etnogeneza priseljenih južnoslovanskih plemen ostane nerazumljiva brez močnega vpliva starih ilirskih naseljencev.

Za latensko dobo velja nekaj podobnega. Kelti se drže v glavnem nižinskih predelih, ker so precej navezani na obdelovanje zemlje, in se ne bavijo z živinorejo v velikem stilu kot Iliri. Zmotna je trditev, da je grški in makedonski vpliv za razvoj naše zgodovine pomembnejši kot keltski. Grki so našo deželo le periferno kolonizirali, Makedonci, kolikor so bili helenizirani, se omejujejo v glavnem na egejski del sedanje Makedonije, njihova severozahodna plemena pa so bolj ilirska kot makedonska. Medtem pa so Kelti poleg Ilirov glavni faktor naše prazgodovine. Posebno važno je tudi dejstvo, da je njihova višja stopnja civilizacije omogočala hitrejšo in bolj intenzivno romanizacijo kot pri Ilirih. Keltski kulturi v rimski dobi, toponomastika in onomastika na napisih so dokazi za to.

Pri grški kolonizaciji bi morda kazalo omeniti, da je bil Damastion (ne Damantion) važen rudnik srebra za makedonsko državo. Lokalizacija je

možna tudi vzhodno od Ohridskega jezera in z ozirom na meje Filipove države tudi verjetnejša. Geneza Makedoncev bi nas zavedla predalet. Omeniti je treba le, da je poleg ilirskega elementa in kasnejše klasične helenizacije treba upoštevati še periferni ahajski element, ki je ostal mimo dorske selitve v področju ob severnih mejah Tesalije in Epira.

Drugo poglavje uvodne knjige, ki opisuje naše kraje v rimski dobi, je v nekem smislu manj problematično kakor poglavje o prazgodovini. Po orisu osvojitve Balkanskega polotoka po Rimljanih je podana organizacija uprave ter ekonomsko in kulturno življenje. Sledi odstavek o prehodu principata v dominat, na koncu pa dva odstavka o propadu antike, in sicer prvi o razkroju rimske vlade in družbe ter drugi o ostrogotski državi in njeni ureditvi. Od manjših netočnosti in neizdelanosti bi jih nekaj omenili: Nastanek mest je bil večkrat zvezan z bivanjem legij v nekem kraju. Tako je Emona klasičen primer naselbine ob starem ilirskem gradišču, če suponiramo, da je bilo to gradišče na grajskem hribu. Prvotni sedež legije XV Apollinaris je po njenem odhodu dalje proti Donavi postal civilna kolonija. V zvezi z mejami provinc bi bilo potrebno omeniti premike meje X. italske regije od Hrušice na Višnjo goro in začasno vključitev področja emonske kolonije v X. regijo. Notranji limes, ki se v konceptu pojavlja že s tem premikom in s povečanjem benefi-ciarskih stražnic v področju Praetoria Latobicorum, se v 3. in 4. stoletju formira v krepak zaporni sistem na praetenturi Italiae s postojankama Castra in Nauportus kot izhodno in prednjo trdnjavo. V pozni antiki bi bilo v tej zvezi treba omeniti še tabore — pribežališča, kot so v Sloveniji Velike Malence in Vranje, na Koroškem pa n. pr. Duel pri Paternionu. Veliki limes na Donavi je spričo njegovega topografskega kakor tudi ekonomskega pomena premalo prikazan. V odstavku o kovnicah na ozemlju Jugoslavije ne bi bilo odveč omeniti municipalno kovanje grških naselbin, ki so kovale denar po stari makedonski tradiciji kot n. pr. municipium Stobense.

Odstavek o kulturnem življenju obravnava pravzaprav samo romanizacijo iliro-keltskega prebivalstva. Pri romanizaciji gre za več vprašanj. Če se omejimo na kulturno življenje, kar sicer ni dopustno, bi bilo treba najprej ugotoviti elemente, ki so jih Rimljani prinesli, in nato elemente, ki so domačega izvora. Sinteza obeh in ne izprememba starih kulturnih elementov v rimske tvori tako imenovano provincialno kulturo. Izven sfere čisto materialne kulture pa nas zanima zlasti vprašanje, kakšne so bile težnje razvoja v provincah: ali so provinciali čutili potrebo, da se romanizirajo, ali odpor do tega vsiljenega procesa. Gotovo so vladale tako ene kot druge težnje. Osnovni problem rimske zgodovine na naših tleh pa ne leži v težnji poiskati čim več sledov odpora in iliro-keltske samoniklosti, temveč sledove sinteze domače in importirane kulture. Razvojno govorjeno je bil namreč spričo rimske ekonomske in družbene strukture Ilir, Kelt, Tračan in Dačan zainteresiran na pridobitvah rimske civilizacije. V teku stoletij rimske okupacije je postala njegova pripadnost k imperiju sama po sebi umevna. V metropolitanski deželi kot v provincah so se razvile razne plasti družbe in razni razredi, ki niso imeli več skupnih interesov. Interesi prebivalcev imperija so se pričeli deliti in oblikovati horizontalno po družbenih plasteh in ne toliko vertikalno po provincah. Pri tem je razumljivo, da so ravno vodilni sloji provincialov, torej najbolj »romanizirani« prebivalci kazali bolj avtonomistične težnje, zatirani razred sužnjev, koloni, kmetje in manj imoviti svobodni prebivalci pa ne. V tem je iskati tudi vzroka, da je krščanstvo s svojimi univerzalističnimi načeli v teh slojih tako uspevalo. Problem romanizacije ima torej dva aspekta — dejanski potek in posamezne pojave na eni strani, na drugi strani pa svoje osnovne težnje in razvojne vzroke.

Odstavek o kulturnem življenju v provincah bi se moral vsaj bežno pomuditi pri umetnosti provinc, ki jo pušča čisto ob strani. Rimska provincialna umetnost v Alpah, Podonavju in na Balkanskem polotoku predstavlja velik del umetnosti rimske države. Tu imamo sijajne primerke čiste importirane umetnosti in popolnoma primitivne, nerimske, avtohtone izdelke. Med obema skrajnostima pa se nahaja večina, od statuarne plastike, reliefov in fresk do drobne umetne obrti in od zasnov urbanizma ter reprezentančnih

zgradb do preprostih izoliranih in zasebnih gradenj. Tudi v rimski dobi in tudi v naših provincah se je umetnostni stil razvijal z družbo, ki ga je ustvarjala.

Obe poglavji imata dodano dokaj obširno literaturo. Čisto mimogrede naj omenimo, da v poglavju o antiki ni navedeno nobeno delo o umetnosti (n. pr. Ferri, Schober, Egger). Na zemljevidih bi bilo treba za prazgodovino dodati vsaj še Ruše in Visac (Nesactium), za antiko pa še to ali ono dalmatinsko mesto. Med ilustracijami bi se moral najti prostor še za prazgodovino.

Uvod v »Zgodovino narodov Jugoslavije« je potemtakem svojo nalogo le deloma izpolnil. Objektivno ga ni mogoče pohvaliti, a pretirana graja bi bila tudi krivična in zgrešena. Ta uvod nam namreč zelo dobro kaže stanje arheološke vede v naši državi. Medtem ko so v letih po osvoboditvi posamezna raziskavanja napravila velik korak dalje, pa vzporedno z delom na materialu ni prišlo kaj prida naprej proučevanje splošnih arheoloških in zgodovinskih problemov jugoslovanske prazgodovine in antike. Zato pomeni arheologija v Jugoslaviji še vedno samo nekakšen »uvod« v jugoslovansko zgodovino.

Dr. Jože Kastelic

II

Dolgo zelena in dolgo pripravljena ZNJ, ki je končno izšla 1953, je zamašila najobčutnejšo vrzel v naši zgodovinski strokovni literaturi. O knjigi bi se dalo napisati precej pohvalnega, kar ni čudo, saj so na njej delali naši najboljši strokovnjaki iz vseh republik. Ze sama imena sodelavcev so porok, da se v knjigi ne bo našlo konkretnih napak, tesno sodelovanje vseh šestih republik, in ne v zadnji vrsti ožja redakcijska komisija, pa je knjigo očevala pred nacionalno-šovinističnim podajanjem razvoja posameznih naših narodnosti. Kot enega najlepših rezultatov komisije, pa tudi sodelavcev, lahko beležimo, da nikjer ne prihaja do izraza niti srbski niti hrvatski napihnjjen šovinizem, ki je v preteklosti pogosto bil značilen za mnoge zgodovinske študije in za sintetične zgodovine. Naši avtorji so pri mnogih kočljivih vprašanjih, kakor n. pr. pri Rdeči Hrvatski, pri Srbliih bana Mateja Ninoslava, pri »bolgarstvu« Samuelovega cesarstva itd., raje dotična vprašanja, ki jih itak nihče ne bi mogel nedvomno rešiti, samo nakazali, ali pa celo pustili v nemar in molče prešli preko njih. In tako je tudi bolje.

Toda od pohval za knjigo bi bilo malo koristni. Več konstruktivnega se lahko prispeva za bodoče izdaje s tem, da se opozori na pomanjkljivosti, ki jih ni malo. Kakor že rečeno, konkretnih napak v knjigi ne bo zlahka zaslediti, tem bolj pa se mi zdi knjiga šibka v metodično-didaktičnem pogledu. Namenjena je za učbenik; ta svoj namen pa po mojem mnenju v mnogih delih ne izpolnjuje. S stališča metode podajanja bi ji očital: 1. tu in tam nesmotrno razporeditev snovi; 2. pomankljivost glede na poudarjanje vloge ekonomskih momentov v zgodovinskem razvoju naših političnih enot v srednjem veku; 3. prestrogo izločanje politične zgodovine, ki gre včasih tako daleč, da se izgubi genetična nujnost razvoja.

1. Glede nesmotrne razporeditve snovi je dal najstrožjo oceno neki kandidat, ki je pri izpitu na očitane eksaminatorja, zakaj ni obdelal vsaj dotična poglavja ZNJ, resignirano vzdihnil: »Joj, ko je pa tako dolgočasna!« Vzdih kandidata gre predaleč. Zgodovina in roman sta dve različni stvari, toda vseeno bi morala zgodovina imeti za mladega zgodovinarja vsaj toliko privlačnosti, da se ne čuti odbijanega. To privlačnost pa ZNJ zgubi zaradi nepreglednosti. Mora se priznati, da pri III. in IV. poglavju tudi več zgodovinar težko obdrži pregled, še težje si ga bo pridobil in priboril novinec. Po mojem mnenju bi morala v III. poglavju oddelka 1 in 3 predstavljati osnovo, od katere bi se prešlo na strnjeno podajanje selitve.

Z oddelkom 3 bo marsikateri strokovnjak nezadovoljen. Obravnava v ZNJ je po mojem mnenju najmanj trikrat prekratka, gre pa glede na kritičnost čez kritičnega Jirečka ali Niederle-ja in presega glede na skepsu znanega Brücknerja oziroma njegove posnemalce. Zdi se mi, da sta kritičnost in skepsa pretirani. Ker pa je snov preveč obširna, da bi se mogla obravnati v tej re-

cenzijski, jo nameravam ob drugi priložnosti in na drugem mestu podati s stališča, ki kot osnovo ne jemlje izključno samo pisane vire in arheološke najdbe, ampak se oslanja tudi na one etnološke in lingvistične rezultate, ki se zde upravičeni in v neki meri vredni tega. Tak, kakor je oddelek 3 sedaj, bo v bodočih izdajah potreben globlje revizije.

Ko se v teku stoletne selitve poleg Slovanov pojavijo Obri, bi se vstavil v razvoj selitve oddelek 4, ki je sam po sebi zelo dober, toda stoji sedaj v knjigi kot popolnoma osamljena razprava, brez prave logične zveze z ostalo snovjo, bo pa dobil povezavo na pravem mestu, ako se strneta oddelka 1 in 3 v eno celoto. Oddelek 6 je sicer v lepi povezavi s selitvijo, toda zdi se mi, da bi se ga brez škode lahko postavilo tudi kot oddelek 7 in obratno oddelek 7 kot oddelek 6. S tem bi se pridobil strnjen razvoj naseljevanja z edino logično cezuro o Obrih in materija bi bila za novinca mnogo preglednejša.

Naj omenim, da se mi zdi oddelek 7 na mnogih mestih potreben dopolnitve. Glede slaviziranja Peloponeza ni rečeno vse, kar se da reči in je potrebno reči, glede slaviziranja Severne Grčije je znano današnje številčno razmerje slovanskih in grških toponimikov in glede slovanskih elementov v novogrškem so Vasmerjeve raziskave dokončno določile obseg slovanskega vpliva, čigar intenzivnost se vidi že iz dejstva, da so Grki od nas prevzeli celo besedo za pojem »zakon«. Mislim, da bi bilo dobro vsaj z enim stavkom omeniti Fallmeyerjevo hipotezo, ki se je pred sto leti smatrala za tako važno, da je tedanja naša licejska knjižnica nabavila vse njegove knjige, medtem ko marsikaj drugega v resnici bolj važnega ni nabavljala. Končno bi bilo dobro glede Albanije uporabiti rezultate Šufflayevih raziskovanj.

V oddelku 8 je nepotrebnega ponavljanja o Obrih, čisto nepričakovano pa se tu pojavlja teorija o enotni ali posebni doselitvi Hrvatov, ki bi boljše stala ob koncu predhodnega 7. oddelka o selitvi.

Še bolj komplicirano je za začetnika IV. poglavje. V njem je prikazan razvoj i Zahodne Evrope i Bizanca, vedno v zvezi z Južnim Slovanstvom, toda v tako obćih potezah, da se bojim, da od tega ne bo mnogo koristil. Pri tem je južnoslovanska zgodovina tu in tam anticipirana in se govori o posameznih fazah in posameznih problemih razvoja prej, preden se je ta razvoj deskriptivno obravnaval. Z metodičnega stališča to ni pravilno, zgoščena sinteza bi smela slediti šele podrobni analizi. Morda bi bilo bolj smotrno, ako bi se dal zgošćen pregled zahodnega razvoja v zvezi s slovensko zgodovino, pregled Bizanca, Bolgarov, Ogrov itd. pa v zvezi z onimi našimi narodi, ki najprej in najbolj intenzivno prihajajo pod vpliv dotičnih držav oziroma narodov. Vendar pa je v tem pogledu kritizirati mnogo lažje, kakor dajati konkretne konstruktivne predloge. Živo se občuti, da je poglavje težko in zapleteno, toda še težje bi bilo reči, kako naj bi se ta snov podala manj komplicirano in povprečni začetniški mentaliteti bolj dostopno. Vsekakor bo potreben o posameznih oddelkih tega poglavja podroben študij in večkratni poskusi, da se zlije v harmoničen sklad, ki bo lahko sprejemljiv za neizurjene novince. Analogno IV. poglavju je IX. poglavje, toda primerjanje obeh kaže, da je IX. uspelo mnogo bolje od IV. Razvoj zahoda in vzhoda je podan v IX. poglavju v bolj reliefnih potezah, anticipiranja južnoslovanske zgodovine je manj, posamezne komponente, ki so vplivale na naš razvoj, so obdelane z večjo skrbnostjo in bi n. pr. oddelku o vdoru Turkov tudi najbolj strog zgodovinar ne mogel očitati pomanjkljivosti. Zato se bo dalo tudi četrto poglavje urediti tako, da ne bo predstavljalo težav.

2. Poudarjanje ekonomskih momentov v razvoju našega srednjega veka je preveč šibko. Daleč smo še od tega, da bi lahko podali razvoj družbene in politične nadstavbe od faze do faze kot izraz in posledico spreminjanja ekonomike naše družbe; toda vsaj posamezne momente bi bilo potrebno poudariti močneje. ZNJ iznaša vsa s e m p a d a j o č a f a k t a, toda iznaša jih tako mimogrede, tako malo poudarjeno, da se mi zdi, da to ne zadostuje. Naj navedem konkreten primer. V zgodovini Hrvatske se lepo navaja, da je cesar Vasilij odločil, da dalmatinska mesta in otoki plačajo hrvatskemu knežu 710 solidov, samo slučajno je na tem mestu pozabljeno reči, da morajo to

vsoto plačati letno, pozabljeno je reči, da je to bila za tedanje stanje hrvatskega ekonomskega življenja velikanska vsota, pozabljeno je reči, da je ta velikanska vsota, skupaj s poznejšim beneškim tributom, glavni in, mislim, izključni faktor naslednjega naglega družbenega razvoja in političnega vzpona pod Mutimirom in Tomislavom. Brez tega faktorja ne bi bilo niti Mutimirovega sijajnega dvora, še manj pa Tomislavove, za tedanje razmere pač sijajne vojske in mornarice. Ako se čita ZNJ, se zdi, da so vse te stvari iznikle same od sebe, pravzaprav iz nič, bilo bi pa potrebno jasno povedati in čim bolj poudariti, kaj je prava podlaga temu družbenemu in političnemu razvoju Hrvatske v zadnji četrtini 9. stoletja. Vsa važnost teh tributov, ki se stekajo v blagajno hrvatskih knezov, je najbolje razvidna iz primerjave Trpimirovih in Mutimirovih gospodarskih razmer: Trpimir si mora vsotico 60 solidov izposojati od splitskega nadškofa in ima na svojem dvoru samo enega dvornega dostojanstvenika, blagajnika, Mutimir pa ima 4 blagajnike in celo vrsto drugih dvornih dostojanstvenikov. Bizantinski zlatniki so povzročili v razredni diferenciaciji pri Hrvatih v teku 14 let skok, ki bi v normalnem in naravnem razvoju trajal dolga desetletja.

Podobnih primerov prešibkega naglašanja ekonomskih momentov bi bilo še več, n. pr. v zgodovini Duklje, kjer mislim, da je Vojislavov uspeh v osvobodilni borbi proti Bizancu postal možen zaradi plena od razbite bizantinske ladje — Dukljancem je tedaj padla v roke bajna vsota ca. 70.000 zlatnikov in je brez dvoma vsaj en del te vsote šel za nabavo orožja. Edino v srbski zgodovini je ekonomski moment poudarjen na pravem mestu pri Urošu I. in so navedeni viri politične moči (rudniki, trgovina, dubrovniški svetodmitarski tribut), pa celo tu bi bila koristna obširnejša obdelava.

Kakor se vidi, so očitki glede razporeditve snovi in glede preslabega poudarka ekonomskih momentov zgolj tehničnega značaja, zgolj želje, kako naj se snov podaja na bolj prikladen način.

3. Tretji očitek, prestrogo eliminiranje politične zgodovine, pa je globlje narave. V tem pogledu bo marsikdo imel načelne pomisleke in resne očitke glede na podajanje same zgodovine narodov Jugoslavije, še bolj pa glede na podajanje okvirne zgodovine, t. j. zgodovine onih državnih tvorb, ki so imele odločujoč vpliv na naš razvoj. Znano je, da »zgodovinska znanost... ne more reducirati zgodovine družbenega razvoja na dejanja kraljev in vojskovodij, na dejanja »osvajalcev« in »podjarmljevalcev« držav, temveč se mora predvsem baviti z zgodovino proizvajalcev materialnih dobrin, z zgodovino delovnih množic, z zgodovino ljudstev. To so načela, ki se jih bo držal vsak zgodovinar, toda besede se mora vzeti take kot so. Beseda »predvsem« ni ista kakor beseda »povsem«. Ako bi bil komite, ki je sestavljal zgodovino VKPb, smatral zgodovino kraljev in vojskovodij za popolnoma odveč, bi bil pač uporabil izraz »povsem«, »izključno« ali kaj podobnega. Če pa je zavestno uporabil izraz »predvsem«, potem se ve, da je zgodovina ljudstev prva zahteva, toda zgodovina kraljev in vojskovodij ni popolnoma odveč, posebno ne tam, kjer je potrebna za razumevanje logičnega razvoja. Znano je, da je najtežja napaka meščanske historiografije prav v tem, da poleg bleščečih ali ne bleščečih imen kraljev in vojskovodij ni videla ljudstev, toda zgodovinski materializem bi napravil obratno napako, če poleg zgodovine ljudstev ne bi videl kraljev in vojskovodij. Saj itak ni napravil te napake. Učbeniki Kosminjskega ali Kosminjski-Udaljcov-Vajnštajna — če navedemo samo one, ki so tudi pri nas v rabi — imajo poleg pregledne zgodovine ljudstev tudi imen kraljev in vojskovodij čisto dovolj, da se dobi jasna in precizna, ne pa samo meglena slika zgodovinskega razvoja.

Naša ZNJ dela v tem pogledu težke napake. Pač najtežja se je primerila, ne vem, ali namenoma ali samo po naključju, z Arabci in Mohamedom. Mohamed, ki je duševno še vedno v posesti znatnega števila našega prebivalstva, sploh ni omenjen, in muslimanski študenti iz naše ZNJ sploh ne zvedo, od kod jim je islam. Izgovor, da morajo to vedeti iz obče zgodovine, ne bi držal. Islam toliko vpliva na naš celoten razvoj, da bi mu morala naša ZNJ posvetiti vsaj toliko prostora, kakor mu gre po važnosti.

V zvezi s tem je tudi bizantinska zgodovina. Nikjer ni omenjena obupna borba Bizanca z Arabci, skrbno se ZNJ ogiblje vsakega imena in vsake letnice. V njej čitamo, da je Bizancu uspelo — od konca 7. do začetka 9. stoletja — ponovno se učvrstiti na Balkanskem polotoku, da do konca 8. stoletja zopet obnavlja svojo vrhovno oblast nad njim, da je v drugi polovici 10. in v začetku 11. stoletja Bizanc končno obvladal svoje sovražnike itd., itd. Stoletja in stoletja! To mora biti užitek za arheologa in predzgodovinarja, ki se poslužuje samo stoletij, za zgodovinarja se mi zdi tak način podajanja nemogoč. Posebno za učbenik ne. Priporočljiv ni niti za beograjsko univerzo, ki ima bizantinistiko kot obvezen predmet v sklopu narodne zgodovine, nemogoč je za ostale univerze, na katerih se bizantinistika ne predava in bi moral študent prav iz ZNJ zvedeti konkretne podatke iz bizantinskega, za Južne Slovane tako pomembnega razvoja. Malo bolje so obdelani Bolgari, Madžari, Venecija in Frankovska država, toda tudi pri teh ni vse, kakor bi bilo želeti. V celoti se mora reči, da je okvirna zgodovina narodov Jugoslavije podana v tako visoko splošnih potezah, da postaja meglena in nepregledna in bo v taki obliki nedostopna za onega, ki se je mora učiti. Odgovjila nam bo naraščaj, ki bo imel zelo nejasne obrise o najvažnejših fazah dogajanja v naši soseščini, a o konkretnem razvoju ne bo imel nobene določene predstave in nobenega znanja.

Podobnih pojavov, čeprav v mnogo manjši meri, je tudi v sami zgodovini naših narodov. V strahu, da bi se ji ne očitalo buržoazno zanimanje za dinastično zgodovino, za tete in strice in letnice, jih izpušča tudi tam, kjer nam brez njih zgodovina postaja nerazumljiva, kjer postaja sklop dogodkov brez notranje logične povezave in genetične nujnosti. Navedel bom samo dva — tri najbolj bodoče primere.

Za Tvrtka se navaja, da je, poudarjajoč svoje nemanjičko poreklo po ženski liniji, uspel, da se proglasi za naslednika Nemanjičev. Če je Tvrtko to poudarjal, je že moralo biti res tako. Vsekakor bodo naši študentje raje verjeli Tvrtkovemu poudarjanju, kakor bi se učili, da je njegova stara mati Elizabeta hči srbskega kralja Dragutina. In če bi jih hotel človek gnjaviti še s tem, da je vnukinja te Elizabete Tvrtkova »sestra po stricu« — ta stopnja sorodstva se na Balkanu še danes, kaj šele v srednjem veku, smatra za najožje sorodstvo — tudi po imenu Elizabeta, postala žena Ludvika Velikega, in da je ta Bosanka ista kraljica, ki so jo Hrvati zadavili v Novigradu leta 1386, potem bi se verjetno očitalo, da so to nepotrebni in škodljivi ostanki buržoazne historiografije. V resnici pa šele te dinastično-rodbinske vezi tolmačijo, na kakšen način je Tvrtko prišel do srbsko-bosenske krone, in tolmačijo, na kakšen način se je mogel obdržati nasproti Ludviku Velikemu in kako se je svoji sestri po stricu čudno oddolžil po Ludvikovi smrti.

Drugi primer: V zgodovini-Samuelovega carstva se navaja, da je po smrti Ivana Vladislava višje plemstvo, ki je do tedaj bilo na čelu borbe, pokazalo nagnjenje, da sprejme bizantinsko oblast. Razen redkih izjem gredo njegovi predstavniki naproti cesarju Vasiliju II., ki je krenil v Makedonijo, in mu brez odpora izročajo mesta in pokrajine, ki so jih upravljali. Kot nadomestilo za to dobivajo potrjene svoje privilegije, bizantinske časti in naslove.

Absolutno gotovo je, da bo vsak študent pod »višjim plemstvom« in njegovimi »predstavniki« razumel pač zares samo Samuel-Vladislavove višje dostojanstvenike, poveljnice itd. To je tudi res, to so bili patriarh David, vojvode Bogdan, Nikulica, Krakra, bivši junaški branilec Pernika, strumiški vojvoda Dragomuž itd. Točnost besed ZNJ se torej nima kaj očitati in vendar je ZNJ tu skrajno pomanjkljiva, lahko se reče celo pogrešna. Brez dvoma nihče pod izrazom »višje plemstvo« ne bo razumel tudi članov same carske rodbine. Zaradi tega bo vsakomur čisto nerazumljivo in nepojmljivo, da se v uporu makedonskih Slovanov leta 1040 naenkrat med uporniki pojavlja Aluzijan, sin padlega carja Ivana Vladislava, ki je do tedaj, torej med 1018, ko je Makedonija kapitulirala, in 1040, ko je izbruhnil upor, bil cesarski namestnik v Armeniji, kakor to navaja ZNJ ob priliki obravnavanja upora. Vsak, kdor bo zgodovino bral pazljivo, se bo začuden vprašal: Aluzijan, sin premaganega in padlega Ivana Vladislava, pa cesarski namestnik v Armeniji? Kaj so

bizantinski cesarji tako krščansko ljubili svoje sovražnike, da so jih postavljali na najvišja mesta? Ali morda. Bizantinci niso imeli dovolj sposobnih ljudi, pa so v sili postavili tega Slovana na tako odgovoren položaj? Knjiga ne daje nobenega odgovora in pojav Aluzijana ostaja uganka. Uganka ostaja zato, ker ZNJ, da ne bi iznašala preveč odiozne dinastične zgodovine, enostavno zamolči dejstvo, da se na čelu makedonskih kapitulantov nahaja ne »višje plemstvo«, ampak sama carica Marija, vdova padlega Vladislava, z dvema sinovoma (trije so bili v začetku še proti kapitulaciji in so se vdali šele naknadno, ko so videli, da se to »izplača«), poleg nje pa seveda tudi večji del plemstva in pariarh. ZNJ ne navaja dejstva, da ni v prvi vrsti višje plemstvo dobilo od Vasilija II. visoke ränge in naslove, ampak v prvi vrsti carska rodbina. Carica-vdova postane »zosti« — dvorna dama —, sinovi pa upravniki provinc in poveljniki v bizantinski vojski. Moglo bi se pripovedovati o najstarejšem Presjamu-Fruzinu, ki se kot upravnik province Bukelarije zaroči z mlajšo nečakinjo Vasilija II. Teodoro in z njo stremi za nič manj ko carigrajskim cesarskim prestolom, zaradi česar po bizantinskem običaju izgine oslepljen za zidovi samostana; ali o Aluzijanu in njegovih sinovih Vasiliju in Samuelu, ki se odlikujeta v borbah s Seldžuki; ali o četrtem, Trajanu, čigar vnukinja Irena postane žena cesarja Aleksija Komnena, in je mati slavne zgodovinarke Ane Komnene; ali morda o hčerki padlega Ivana Vladislava, Katarini, ki je postala žena cesarja Komnena Izaka, in jo, po pripovedovanju Psellosa, Izak draži, da jo je iz sužnje napravil za cesarico, ona pa ga zavrača, da je samo prestol zamenjala s prestolom. Mnogo podobnega bi se moglo pripovedovati, toda vse to je samo zgodovinski trač, ki se je nekdaj smatral za bistveni in sestavni del zgodovine, je pa načelno odveč. Samo v našem primeru ni odveč. Te posamezne osebnosti in njihove kaj malo važne usode namreč bistveno menjajo sliko tedanje epohe. Po ZNJ izgleda, kakor da je Samuelova Makedonija izginila brez globljih sledov, skupna vsota takih posameznih usod, kakor smo jih omenili zgoraj, pa kaže nasprotno. Sama kapitulacija je čisto drugačna, kakor se dobiva vtis iz ZNJ, ter se vidi, da je Samuelova tvorba še v fazi razpadanja in propada tako močan faktor, da pravzaprav tudi Vasilij II. mora kapitulirati in popuščati na vse strani, i nasproti dinastiji i nasproti aristokraciji i nasproti cerkvi (popuščanje nasproti cerkvi je v ZNJ sicer omenjeno, toda še zdaleč ne dovolj pravilno poudarjeno). Na drugi strani je za nas vendar zanimivo, da so Komnenovci, ki so za naš razvoj vse do konca 12. stoletja tako važni, v najožjih zvezah z našimi »Aronovci«, kakor jih imenuje Ana Komnena, pravnukinja Samuelovega brata Arona. Iz skupne vsote takih posameznih usod bo študent razvidel, da je bila najvišja plast fevdalne plemiške družbe medsebojno prav tako internacionalno povezana, kakor je to danes najvišja plast kapitalistične družbe.

Zaradi takšnih momentov sem mnenja, da bo potrebna podrobnejša in globlja obravnava tudi dinastičnih vprašanj, kjer so ona karakteristična in važna za razvoj, kjer spreminjajo sliko takega obdobja in nam kažejo malo znane povezave.

Dr. G. Čremošnik

Celjski zbornik 1951. Uredili Gustav Grobelnik, dr. France Kotnik in Vlado Novak. Izdal Svet za prosveto in kulturo mesta Celja. Celje 1951. 270 str. (= CZ)

Slovenj Gradec ob 700-letnici, 1251—1951. Uredil in opremil uredniški odbor. Slovenj Gradec 16. septembra 1951. 82 str. (= SG)

Slovenci ob Jadranu. Zgodovinska razstava. Izdala in založila Slovensko-Hrvatska prosvetna zveza — podzveza v Kopru. Predstavnik Srečko Vilhar. Koper 29. oktobra do 29. novembra 1952. 64* str.

Istrski zgodovinski zbornik, Leto I (brez letnice, izšlo 1953; brez podatkov o sestavi uredniškega odbora). Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO. Koper. 300 str.